

NGŨ CẢNH

(Tiếp theo)

I – BÀI TẬP

1. Phân tích văn cảnh để thấy những nghĩa khác nhau của từ "ăn" trong những câu sau :

- *Cơm ăn mỗi bữa một lưng*
Nước uống cầm chừng để bụng thương anh.
- *Cá không ăn muối cá ươn*
Con cãi cha mẹ trăm đường con hư.

(Ca dao)

2. Một bạn nói với bạn của mình : "Đây không giận đấy đâu !"

a) Hãy cho biết miêu tả nào sau đây là thích hợp với nghĩa của từ "đây" ?

- A. Khoảng không gian ở gần người nói
- B. Từ được dùng như đại từ nhân xưng ngôi thứ nhất
- C. Từ được dùng như đại từ nhân xưng ngôi thứ hai.

b) Tại sao anh (chị) lại chọn như vậy.

3. Tại sao trong phân trích *Đồng Mẩu* (tuồng *Sơn Hậu*), Đồng Mẩu có lúc gọi Đồng Kim Lân là "con" ("Bố con ! Đừng có khóc ! Như mẹ nay !") có lúc lại gọi là "mi" ("Bố Kim Lân ! Để tao chết thời mi hãy đầu Tạ tặc") ? Trong giao tiếp hằng ngày, việc thay đổi từ xưng hô có thể cho biết điều gì ? Hãy nêu một ví dụ minh họa.

4. Hãy nghĩ ra những hoàn cảnh giao tiếp khác nhau, để câu nói "Anh ăn cơm chưa ?" có thể chuyển tải nhiều ý nghĩa hàm ẩn khác nhau.

5. Hãy nêu một tình huống giao tiếp mà người nói buộc phải trình bày vấn đề một cách vòng vèo, tức phải nói gần nói xa chứ không thể nói một cách trực tiếp, "nói toạc móng heo".

6. Trên cơ sở hiểu biết của anh (chị) về văn cảnh, hãy lí giải sự khác biệt về nghĩa của hai từ "mổ" được dùng trong cặp câu sau đây :

- a) Con cò mổ con cá.
- b) Bà Năm mổ con cá.

7. Trong giao tiếp của người Việt, đặc biệt đối với những người mới gặp nhau lần đầu, người ta thường hay hỏi về tuổi tác của nhau. Cách lí giải nào sau đây thuyết phục nhất ?

- A. Vì ai cũng rất tò mò
- B. Vì để có thể chọn lựa từ xưng hô thích hợp
- C. Vì đó là một quy ước trong cách giao tiếp của người Việt
- D. Để đánh giá là trông già hơn hay trông trẻ hơn so với tuổi

II – GỢI Ý GIẢI BÀI TẬP

1. Văn cảnh cho biết từ "ăn" đã được dùng với những nghĩa khác nhau. Trong :

Cơm ăn mỗi bữa một lưng,

Nước uống cầm chừng để bụng thương anh

từ "ăn" được dùng để chỉ hành động "tự cho vào cơ thể thức nuôi sống" (theo *Từ điển tiếng Việt*, Sdd). Còn trong :

Cá không ăn muối cá ươn

Con cãi cha mẹ trăm đường con hư

từ "ăn" được dùng theo nghĩa hấp thụ, là "hấp thu cho thấm vào" (theo *Từ điển tiếng Việt*, Sdd).

2. a) Từ "đây" được dùng như đại từ nhân xưng ngôi thứ nhất, tức được dùng như đại từ "tôi".

b) Chính ngữ cảnh là nhân tố khiến từ "đây" được hiểu như đại từ nhân xưng ngôi thứ nhất :

– Xét văn cảnh : từ "đây" đi với một cụm từ chỉ trạng thái tâm lí "không giận", vì vậy nó phải chỉ người (*không giận* thì không thể giận hay không giận được !).

– Xét hoàn cảnh giao tiếp : trong đối lập *đây / đấy* và *người nói / người nghe* : "đây" chỉ người nói, còn "đấy" chỉ người nghe.

3. Trong đoạn trích, trước tiên Đồng Mẩu xưng "mẹ", gọi "con" với Đồng Kim Lân. Nhưng khi thấy Đồng Kim Lân hoang mang, có vẻ muốn thoả hiệp với Ôn Đình để cứu mẹ, bà đã đổi cách xưng hô, xưng "tao", gọi "mì" với Đồng Kim Lân ("Bớ Kim Lân ! Để tao chết thời mì hãy đầu Tạ tặc"), cách thay đổi xưng hô như vậy đã thể hiện thái độ kiên quyết, không chấp nhận bất kì sự thoả hiệp nào của Đồng Mẩu : bà thà chết chứ không để Đồng Kim Lân bị lung lạc bởi mưu kế của Tạ Ôn Đình.

Trong giao tiếp hằng ngày, sự thay đổi từ ngữ xưng hô có thể báo hiệu cho sự thay đổi quan hệ giữa các bên giao tiếp. Ví dụ, bạn bè lúc bình thường thì xưng *tớ / tớ, cậu / cậu*,... nhưng khi giận nhau có thể gọi *mày, tao*.

4. Câu nói "Anh ăn cơm chưa ?" có thể mang nhiều hàm ý khác nhau, phụ thuộc vào ngữ cảnh.

Chẳng hạn, nếu ta nói câu ấy lúc chuẩn bị đi ăn trưa, thì đó là lời mời ai đó cùng đi ăn cho vui.

Nhưng trong một ngữ cảnh khác, chẳng hạn nếu ta nói câu ấy với một người bị ốm phải uống thuốc, mà thuốc phải uống sau khi ăn mới có hiệu quả, thì đó là lời nhắc người đó uống thuốc.

5. Trong cuộc sống, có rất nhiều trường hợp, vì một lí do tế nhị nào đó, người ta không thể nói một cách trực tiếp. Chẳng hạn trong trường hợp phải hỏi mượn tiền của bạn, nhiều khi phải nói xa nói gần, rằng mình đang rất cần mua cái này cái nọ, mà lại hết tiền...

6. Chính văn cảnh giải thích cho sự khác biệt về nghĩa của hai từ "mổ". Trong câu a, từ "mổ" đi sau "con cò" chỉ hành động con cò dùng mỏ để tấn công vào con cá.

Trong câu b, từ "mổ" đi sau "bà Năm" chỉ hành động bà Năm dùng dao để làm cá.

7. Tùy thuộc vào từng hoàn cảnh giao tiếp cụ thể, cách lí giải nào cũng có thể chấp nhận được. Tuy nhiên, cách lí giải ở B là cách lí giải thuyết phục, vì được nhiều người chấp nhận hơn cả.